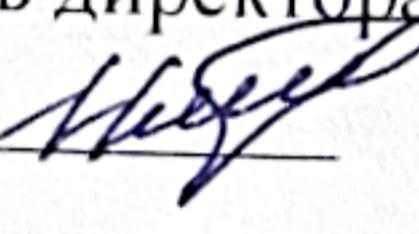


МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования и науки Республики Дагестан

МКОУ "Чиликарская ООШ"

РАССМОТРЕНО
на заседании
Педагогического
совета
Протокол № 1
от «29» августа 2024 г.

СОГЛАСОВАНО
Заместитель директора
по УВР 
Алистанова Л.М.
от «29» августа 2024 г.

УТВЕРДЛЕНО
~~Директор Николы~~
Мусаева О.М.
Приказ № 195
от «29» августа 2024 г.



РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

**учебного предмета «Родной (лезгинский) язык»
для обучающихся 6 класса**

Чиликар 2024

ГЪАВУРДА ТВАДАЙ ЧАР

И ківалахунин программа сифтегъан умуми образованидин рекъяй гъукуматдин къвед лагъай несилдин (поколенидин) Федеральныи стандартдин (ФГОС), Россиядин гражданин руыгъдинни ахлакъдин жигъетдай вилик тухунин, ватанперес яз адаптациян арадал гъунин Концепциядин, гъакіни сифтегъан умуми образованиди гун гүзлемишавай нетижайрин бинедаллаз түкіуврнавайди я.

Умуми образованидин школадин предметтин арада "Лезги чал" предметди асул къве месэла умумърдиз къачузва:

- 1) **чирвилер гунин** (чалаз талукъ илимдин асул положенирихъ галаз танишарун ва гъа идан бинедаллаз келзайбурук лишанрин күмекдалди чирвилер къачунин ва логикадихъ галаз къадайвал, яни хъсандаказ фагъум-фикар авунин ерияр кутун);
- 2) **социально-культурный** (келзайбурук масадбурухъ галаз алакъа хүн).

Алакъунин ерияр кутун: рахунрин ва кхынрин чал, са вич рахунин (монолог) ва масадахъ галаз сұғыбетдин жуыреда рахунин (диалог) чал гөгөншарун, гъакіни санлай инсандин меденіятдин (культурадин) дережа къалурзаяй делил яз, гъа чалал савадлудаказ, гъалаттар квачиз кхыз алакъунин вердишвилер кутун.

Алай девирда лезги чал чирун аялар чалан къуруулушдихъ ва адаптациян асул правилайрихъ галаз танишаруналди, гъа чалал рахаз алакъунин чарасуз вердишвилер кутуналди сергъяламиш жезвач. И предметди школьникдик вич улкведин гражданин тирди чирунин, адаптациян арадал гъунин карда, чирвилер къачуз, вичин ківалах тешкилиз алакъунин, гъвечі

классра келзай аялриз ахлакъдинни образованидин тербия гунин карда важиблу роль къугъазва.

Предметдин къетінвал квекай ибарат я лагъайта, ам литературный келунихъ галаз сих алакъада ава. Идани "Филология" илимдин мана-метлебдихъ галаз алакъалу яз агъадихъ галай асул везифаяр кылде тухун кіндерзая:

- * Дәгъустандын чалариз ва культурадиз талукъ майдандин садвилин ва жуыреба-жуырвилин гъакъиндай, чал милли къанажагъдин асул бине тирдан гъакъиндай сифтегъан чирвилер гун;
- * диалогдин ва монологдин жуырейра рахунин ва кхынин чал гөгөншарун;
- * масадахъ галаз рахунин алакъа хүз алакъунин мүмкінвилер гөгөншарун;
- * ахлакъдинни гүзелвилиз къимет гуз алакъунин (эстетикадин) гыссермягъемарун.
- * яратмишунин ківалахдал машгъул хүнин алакъунар гөгөншарун.

КУРСУНИН УМУМИ ХАРАКТЕРИСТИКА

Лезги чалан курсуниз хас асул къетін квекай ибарат я лагъайта, адаптациян асул масадбурухъ галаз алакъа хүнин ва чирвилер гунин вахтунда литературный келуний курсунихъ галаз сад тир, умуми бине ава. И къве курсунин мана-метлебдихъ урус чал чируниз талукъ пуд тереф ава, абурук акатзая: чалан система, рахунин ківалах ва литературный текст. Идани чал чирунив вири терефрихъай хъсандаказ эгечін таъминарзая.

Курсунин программади агъадихъ галай пуд принципдин амал авунин гысадай сифтегъан школада дидед чал тамамдаказ чирун таъминарзая:

- 1) коммуникативный;
- 2) познавательный (чирвилер гунин);
- 3) чирвилер гунин кІвалах кІелзаяй гъар са касдиз талукъарунин ва яратмишунрин жигъетдай ученикрин активвал хкажунин.

Коммуникативный принципдин мурад ихтынди я:

- * рахуналди алакъа хуынин такъат яз, чалан асул везифа аннамишун ва кылиз акъудун;
- * алакъа хуынин шартара дуыз рехъ хягъиз (сугубетчили алакъа хуынин мураддин ва нетижадин гъавурда жез, алакъа хуызвай шартарилай аслу яз жуван рахунрал гузчывал ийиз ва абурук дегишилдер кухтаз) алакъунин ерияр вилик тухун;
- * алакъа хуынин жуъреба-жуъре системайрихъ (сивинни кхынин, рахунринни рахунринбур тушир) галаз таниш хун;
- * рахунин кІвалахдин нетижа (продукт) яз текст иниз талукъ тайнин фикирар арадал гъун;
- * аялрик жуъреба-жуъре стиллиз: официальный (запискар, чарап, малуматар ва мсб.), художественный (гыкай, шиир, мах), илимдин рекъелди чирунин стиллиз майилвал авуниз ерияр кутун;
- * рахунин этикадин къайдайрал амал авуналди ва сада-садаз гъурмет авунал, сад садан гъавурда акъунал ва саналди кІвалах тухуз кІан хуунин рекъяй бинелу яз, алакъа хуынин руыгъдинни ахлакъдин стиль ишлемишуналди, кІелунин рекъяй алакъа хуын (муаллимди аялрихъ галаз ва аялри чпи чихъ галаз алакъа хуын) тешкилун.

Чирвилер гунин принципдин мурад ихтынди я:

- * инсанди чирвилер къачунин лап важибу алат ва гаф арада аваз дүньядин агъвалатрай, сирей кыил акъудунин такъат яз чал чиран;
- * образралди ва абстракто-логикадин къайдада фагъум авуникай даях къуналди, гъвечи классрин аялрин къатунар деринарун, интуиция, тайнин кар хиялдиз гъиз алакъунин сергъятар гегъеншарун;
- * карда акунин ва карда образралди къатунарнин дережадилай башламишна Манаяр абстракто-логикадин къайдада аннамишунал къведалди курсунин лап важибу мурадар, манаяр галай-галайвал чиран;
- * "культура" лугъудай манадин гафунай кыил акъудун, гъа и чавуз лезги чал чирунин метлебдин садвал таъминарун, чирзавай мана арадал атунин рекъер (адан культурадинни тарихдин чешмейрилай башламишна, кІвалахдин эхиримжи нетижадал къведалди, яни и ва я маса мана арадал къведалди), тайнариз күмек гун лазим я;
- * фагъум-фикир авунин гъерекатрин (гекъигунин, классификациядин, са калубдиз гъунин ва умумиламишунин) къурулушда ва чирвилер къачунин умуми карда анализ ва синтез авунин кІвалахар чиран;
- * чал къетіен жуъредин лишанрин система яз аннамишун;
- * гафуниз чалан четин лишандиз хызы, чаланни рахунрин къве терефдин ульчмедиз хызы килигун;
- * сесинихъ яб акалдайвал вай, метлебдай кыил акъуддайвал кІелунин

ерияр кутун. ИкІ хъайила аялрини гъам гаф ван къvezvai тегъердиз, гъамни адан мана-метлебиз фикир гуда;

* Чалан лексикадинни семантиканни терек (гафарин мана-метлеб) ачухарунилай башламишна, адан сесеринни гъарфарин ва формально-грамматикадин (абстрактный) формадал къведалди чал галай-галайвал чиран.

Чирвилер гунин ківалах кіелзай гъар са аялдиз талукъарунин ва яратмишунин жигъетдай аялрин активвал хкажунин принципди таъминарзава:

* аялдик кіелиз ва чирвилер къачуз кілан хъунин гъиссер кутун;

* ктабдикай, дидед чалакай ва классикадин литературадикай абур медениятдинни тарихдин къиметлу заттар тирди аннамишунин фикирар арадал гъун;

* чал чиранин логикадин - "чалаз талукъ илимдал асаслу тир вая, "аялдин патай тир" логикадин гъисабдай чал чираниз ва я яратмишунин жигъетдай активвал къалурунлиз интерес авунин гъал арадал гъун (Чалан илимди аялтив агакъарзавайди чирвилер къачунин ківалахдин эхиримжи нетижаяр я, абур лагъайтла рикел хүн патал виже къедай гъазур абстрактный кіалубар я; и чавуз абур арадал атуни рехъ гъихътинди ятла ачухарзувач);

* чи улыкведин культурадин адетрал бинелу асул дидин ківалах - аялри чеб кыле тухунин, таяр-түшерихъ ва чехибурухъ галаз алакъа хүнин вахтунда руыгъдинни ахлакъдин бинеяр таъминарзавай ківалахрихъ - галаз таниш хъун ва абур аннамишун, руыгъдик кутун;

* лезги чал чирдай ва художественный эсердихъ галаз ківалахдай чавуз хусуси текстер түкірунин рекьелди аялди яратмишунин жигъетдай вичин алакъунар ачухарун.

И принципар кылиз акъудуни аялдин неинки чирвилерин, алакъунрин, вердишиверин тамам ківатіл арадал гъидай, гъакіни ам инсан яз руыгъдинни ахлакъдин жигъетдай вилик фидай, адаш яшайишдин жигъетдай тежриба ківатідай мумкинвални гузва.

Дидед чал и принципар бинедаллаз чиранни адав карчивиледи эгечіунин гъакъикъи шарттар яратмишава. ИкІ хъайила, чал чиранник аялрин тіеам акакъда ва абураз и кар машгъулардайди (интересный) жеда.

Дидед чал чиранин сифтегъан девир кіелиз-кхъиз чираныхъ галаз алакъалу я. И девирда кхъинриз, чал чираниз ва аялрин фонематикадин къатінар ачухаруниз къетіен фикир гуда. Кіелиз-кхъиз чираныхъ галаз сад хъиз, яб акализ ва рахаз алакъунин ерияр хкажунин ківалахни кыле тухуда.

Гъавиляй аялриз кіелиз-кхъиз чирдай чавуз "алакъа хүніз" къетіен фикир гуда. И чавуз инсанри чин арада алакъа хүнин ківалах (кхъинрин рекьелди) арадал атайдалай инихъ алай аямдин дережада кхъинар вилик финал къедалди кечирмишнавай рехъ – культурадинни тарихдин чешмеяр вилив хұнда.

Кіелиз-кхъиз чирайдалай къулухъ лезги чал чиранал ва литературадай кіелунрал кылди-кылди машгъул жеда.

Лезги чалан системадин курс чиранни таъминарзава:

- * алакъа хульдай такъат яз дидед чал къанажагълудаказ чиран (аялрин тіеам акакъдай дережада) ам, вич масадбурухъ галаз жуъреба-жуъре шартара алакъа хүн патал азаддаказ ишлемишдайвал чиран;
- * масадбурухъ галаз алакъа хүнин (кхын ва рахун, яб акалун ва келун) алакъунар ачухарун, ученикрин савадлувилин ва зигъиндин бажарагъдин дережа хкажун;
- * Чалав, адан девлетлувилив, деринвилив ва таъсирлувилив къадирлудаказ эгеччунин ерияр кутун; дидед чалаз, ам чираниз гузай нетижаяр артухарун;
- * аядлиз вичихъ галаз рахазвайдаз ва адан фикирдиз гъурмет ийидайвал рахунин алакъа хуз чиран;
- * келзайбууз лезги чаланни чи ва улькведин культурадин руъгъдинни образованидин квалахдиз къимет гуз чиран.

И курсунихъ коммуникативный ва чирвилер гунин макъсад аваз хууни ва ам системный къайдадинди яз хууни гъвечи класрин аялар чалан система (фонетикадин, лексикадин, грамматикадин ульчмеяр) саналди чиранал ва чалан и ульчмеяр рахунрин ва кхынрин чала, алакъа хүнин жуъреба-жуъре шартара ва жуъреба-жуъре текстера кардик хуунин къайдаяр анамишунал желбаза.

* Курсунин мана-метлебди алакъа хүнин ва чирвилер къачунин такъат, лишанрин къетен жуъредин система яз чалан макъсад ва къетенвилер аялрин тіеам акакъдай жуъреда ачухарзана.

* Курсуник чалан жуъреба-жуъре терефриз талукъ делилрин гегъенш кватал акатнава. Аялриз гафунин фонетикадин составдихъ, гаф слогриз ва метлеблу паяриз чара авунихъ, чалал асул паярихъ ва абурун лап важиблу формайрихъ, предложенийрин жуърейрихъ, предложенийрин членрихъ галаз таниш жедай, дуъздаказ кхынин къайдаяр чирдай мумкинал гузва. Программада келзайбур гафунин (термин галачиз) лексикадин метлебдихъ, гафарихъ са шумуд жуъре мана-метлеб хуунихъ галаз танишарун лазим тирди къалурнава.

И программадин бинедаллаз лезги чал чиран кылдин гъар са касдихъ элкъурнава, гыкI лагъайтIа и квалах аялдин интересар ва чирвилер къачунин жигъетдай адан мумкинвилер вилик финин дережа гъисаба къуналди тешкилзана. Гъавиляй чалаз талукъ делилар гъазур жуъреда агакъарзавач, абур къачунин квалах гегъеншарзана, гележегда лагъайтIа, абур къатIунунин, анамишунин квалах кыле физва. Программа чирвилер гунихъ элкъурнаваз хууни инсанди чун элкъурна къунвай дуъньядин шартарай, сирерай кыл акъудунин, рахунин күмекдалди фагъум-фикир авунин лап важиблу такъат яз, чал чиран таъминарзана.

Программада чал лишанрин система яз чираниз къетен фикир гузва, гыкI лагъайтIа ида рахунрин метлебдиз талукъ ва формальный терефрин арада авай алакъадал фикир желбдай мумкинал гузва. Вичин нубатдай ида чал чиранин система дегишарзана. Чалан мана-метлебдиз (семантикан) талукъ терефдиз фикир гуни образнадаказ ва логикадихъ галаз къадайвал фагъум-фикир авунин квалах хъсандаказ вилик фидай шартар яратмишзана. Гыа и вахтунда рахунин жигъетдай аялрин активвал, абурун савадлувал хкаж жезва, абур дидед чалав, адан девлеттив эгеччииз башламишзана, аялрин рахунрин чал ачух жезва.

Тематическое планирование для 6 класса (грамматика) 34 часа

№	Темаýр	сýт	Числ	Слов. кýвал.	мурад	Проб. Матер.	Оборуд.	кýвал.
1	Лезгичалакайумуи	0	1	Ядигар, пак	Упр. Тамамариз	Лезги чал клан	ктаб	Тап..3

малуматар.1,2,3- тапшур.(3-4 чин)		бүржи,асил, къадим,мерд булах	хъун	хъун	
Умуми виридан лексика.	1	Муалым,доярка,раб очий,харат устлар,паркы,къар,къерек,кабач	Темадин гъавурда гъатун	Ташшуруттар къиле тухуз хъун	Ктаб
2 Пешекаррин ва нутъатрин гафар.10-13 тап.					Чин.9.
3 Маса чаларай атай гафар. Урус чалай къабулнавай гафар.14,15,17,1	1	Алат,авам,жинс,сан жах,гүзгүй,зурне, дубгүй,диплом,диктант,агроном,артист	Маса чаларай атай гафар чир хъун	Маса чларин гафарин гъавурда акъун	Ктаб
4 Кульгъие гафар ва йийи гафар Мягъкем ибарааяр.29,30,31,33,35-тап.18-чин.	1	Чухва,шуткъу,чапа ттар,шаламар,къвет 1елар,псис Космос,спонсор,ко лледж,акция,аренда Царан яд,дамаар къун,веккүй алланвай,мет1ай ядай	Темадин гъавурда акъун	Ташшуруттар дубз кхъиз хъун	Ч.17 Тапш.14,2 4,28,32
5 Гафарин либра ачух ва ачух тушир гъарфар	1	Нехир,нехирбанвал ,некирди,яру,ярубу р,ярувал	Тема чир хъун	Темадал къилди къвалах ийиз хъун	Ктаб
6 Сложный гафар. Морф.ва орфогр.Существит.66,67,70та	1	Яргъи руш,діувад,гапал-гапал,къилий-къилиз,юлдаш,эхти лат,жегиль,мукъяйт вал,калаш,къвалах	Тема тикрарун	Самостоятельн о къвалахар къиле тухун	51-тап. Чин 24 72-тап.
7 Сущ. пад. легиши Дегиши хъунин жульреяр чара авун.	3	Дибдинбур 4,Сек.5,Къакъат.5, Арач.4 падежар	Падежриз легишиз хъун	Падежриз легишиз дегиши хъунин таблица чир хъун	Ктаб 71-тап. Чин.30
8 9 10 Гз. къал. Существ.пад. легиши	2	Марфар,марфари,м	Гз. Къаларда	Падежриз	Ктаб,таблиц
					104-тап.

11	хъун. 101,102,103. Тапш.		арфарин,марфариз ва гъак]	пад.лег.ийиз чиrun	дегишариз	а	Чин42-44
12	Существительний арадиз атун тапш..117-119 чин 49-50.	1	Зурнечи,нехирбан, якулви,къубави,ахи еъжуван,цшарак,къула ц,ярхец,нереч,ама лдар,гъелебаз,тъура рган,лангувал	Гафар арадиз атунин къайдла чир хъун	Гафар арадиз гъиз хъун	Ктаб.таблиц а	120-тап.
13	Суш.тикрагун ва разбор авун.108,114,115-тап.	1	Затлар,хъуре,къама, чкадилай	Темадин гъавурда хъатун	Темадай тапш. Тамамариз	Ктаб,таблиц а	121-тап. 51 чин
14	Прилагательний. Пралагател. жульреяр.126,127,129-тап.	ж	Вили цав,чехи стха,ширин кварпуз,эрчли гъил,къибле пад,михьиди,яргти ли,яргъибур,михьи бур	Темадин гъавурда гъатун	Темадай къилди къвалахиз хъун	Ктаб,таблиц а	128-тап.
15	Прил.дегиши хъун. 130,131,132-тап.	1	Виклегьди,виклегь да,виклегьдан,вик ельдаз Виклегьбур,викл ьбурун,виклегьбур уз	Прил.дегишиариз чиrun	Прил.дегишиар и з хъун	Ктаб.таблиц а	133-тап. 56-58
16	Прил.дегиши хъун. 130,131,132-тап.	1	Яргъибур,яргъибур ун,яргъибуруз Культурный руш,культурный халкъар	Тема чир хъун къвалахиз хъун	Ктаб,таблиц а	140-тап Чин 60 - 62	
17	Прилагательный арадиз атун.						
18	Прилагательный дуль хъбин ва разбор авун.137,138,139-тап.	ж					
19	Числительнийрин журияр.142,143-тап.	ж	Къадар-р:вад,къад, дроб-р:къведай сад,вишай цувад	Числ.журияр чир хъун	Ктаб таблица	144-тап. чин 64-65	
20	Диктант.						
21	Числительний дуль хъбин. 154-тап.	1	Виш,агъзур,цусад, цукъуд,цувад,цу	Тема чир хъун тамамарун	Ктаб таблица	155-тап. Чин 69-70	

				ругуд, цыквед, ци пуд, церид, цемуль жульд Пуд къанни мутьяд			
22	Тъварцизвездай умуми	1	Зун, чун; вун, күн; а м.абур;	Падежриз дегишиз	Темадал къвалахиз хъун	Ктаб таблица	161-тап.
23	Тъварцизвездар. 159, 160- тап. Тъварцизвездар падежриз дегиши хъун	/					
24	Элкъведай тъварцизвездар. 162, 163.-тап. Элкъв.тъварцизв. пад. дег. хъун	1	Жув, вич, чеб	Темадин гъавурда тун	Тапшуругъар тамамарун	Ктаб таблица	164-тап.
25	Къалурлай Тъварцизвездар. 165, 167, 168-тап. Къалурл.тъзвез.пад.дегиши хъун	1	И, а, атла, вини, агъа, ва	Темадин гъавурда гъатун	Падежриз дегиши хъунал къвалах	Ктаб таблица	166-тап 72-74.
26	Суаддин ва гекигунин тъварцизвездар. 174-тап	1	Вуж, вуч, гъи, шумуд , гъихтин	Темадин гъавурда гъатун	Темадал къвалахиз хъун	Ктаб таблица	177-тап.
27	Тайинарлай тъварцизвездар. 179, 180, 182-тап.	1	Вири, михиз, гъар са, маса, мутьуль, гъей ри, башкъя	Темадин гъавурда гъатун	Падежриз дегиши хъун	Ктаб таблица	181-тап.
28	Инкарлай тъварцизвездар. 183, 184- тап.	1	Касни, затлини, садни	Тарсунин гъавурда хъатун	Тапшуругъар тамамарун	Ктаб таблица	185-тап.
29	Тъварцизвездар къыладай къайлаляр 186, 187-тап.	1	Зи, чи, ви, куль, зун, чу н, вун, күн, чеб, чпи, акътин, ихътин, акъв ан, икъван, гъикъван	Тема чир хъун	Темадал къвалахиз хъун	Ктаб таблица	189-тап.
30	Контрольный диктант(«Риза»)	1					
31	Глаголдин вахтар. Гилан вахт. 206, 207, 208-тап.	1	Түйкүрзава, къачу зва, рахазва, къугъва зва	Темадин гъавурда гъатун	Тапшуругъар тамамарун	Ктаб таблица	209-тап.

32	Къвемай вахт. 210,211,213-тап.	1	Къячуда,рахада.нед а,фида	Темалин гъавурла гъатун	Темалал къвалахун	Ктаб таблица	212-тап.
32	Алатај вахт	1	Фена,фенва,фенай, фенвай,физмай,фид ай,туна,тунай,тунва ,тунвай	Алатај вахтуни формаир чир хъун	Тапшуругъар тамамариз хъун	Ктаб таблица	223-тап.
33	Инкарвилин форма	1	Физваč,физмаč,фида аč,фенач,феначир,ф енвачир	Темалин гъавурла гъатун	Тапшуругъар тамамарун	Ктаб таблица	225-тап.
34	Вахтарин формаир дульз къхи Алатајбур тикрарун.		Касни авач,яла чилач,къелзава,къл алахазава	Алатајбур тикрарун	Таршуругъар.	Ктаб таблица	236-тап.